

De Indische tak

een familiegeschiedenis in fotoverhalen

Colofon

ISBN: 978 94 6365 800 3

1e druk 2025

© 2025, Hester Hobbelink

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

DE INDISCHE TAK

een familiegeschiedenis in fotoverhalen

Hester Hobbelink

Nina bobo

Nina bobo, oh nina bobo,
kalau tidak bobo, digigit nyamuk.
Nina bobo, oh nina bobo.
kalau tidak bobo, digigit nyamuk.

Nina bobo is een Indonesisch slaapliedje in het genre van de krontjongliederen. Het werd in veel Indo-Europese gezinnen gezongen door *Baboes anak* (kindermeisjes). *Nina bobo* werd van generatie op generatie doorgegeven en groeide uit tot een symbool van geborgenheid en nostalgie voor veel Indische gezinnen.

Inhoud

Voorwoord	9
1. Vier generaties vrouwen	13
2. Witte bruid in de tropen	23
3. Tuan besar, man van aanzien	31
4. Njonja rumah, vrouw des huizes	39
5. Kinderjaren in de krokodillenstad	47
6. Prooi en pelgrim	55
7. Erkenning	63
8. De grens van de njonja	71
9. Van Indische zakenman tot Haarlemse tokohouder	79
10. Meer dan een muze	87
11. Veerkracht als familiewet	95
12. Een Indisch gevoel	103
Bijlagen met aanvullende foto's bij de hoofdstukken	109
Verantwoording en bronnen	133

Voorwoord

Vroeger, als mijn zussen en ik 's ochtends wakker werden bij onze opa en oma in Den Haag, renden we op onze blote voeten naar hun slaapkamer. We kropen bij oma op bed: twee naast haar, één aan haar voeteneind. Zodra we goed lagen, begon ze te vertellen over vroeger. Over de familie en de Indische tak. Over tante Poppie en oom Eddy, haar Indo-Franse grootmoeder, en over de hond die begon te grommen zodra hij de naam Soekarno hoorde. Oma deed stemmetjes na: hoog en zangerig voor haar zus en deftig voor haar Franse grootmoeder, en ze maakte geluidjes bij elk dier dat in de verhalen voorkwam. We luisterden ademloos en vroegen telkens weer naar dezelfde verhalen. En zij vertelde ze steeds opnieuw. Wat we toen nog niet beseften, is dat we luisterden naar iets groters dan een anekdote over vroeger. We waren deel van de oral history van onze familie. Daar, bij mijn oma op bed, begon mijn liefde voor de verhalen.

Mijn interesse in de Indische tak ontwikkelde zich ruim twee jaar geleden tot een serieuze zoektocht. Wat begon met stamboomonderzoek, groeide uit tot een diepgaande speurtocht in het archief en bijzondere ontmoetingen met familieleden van wie ik tot voor kort het bestaan niet kende. Ik wilde achter de geromantiseerde versie van de verhalen kijken die van generatie op generatie waren doorgegeven en probeerde na te gaan wat klopte, wat mooier was gemaakt en wat verzwegen was. Uit het familiearchief koos ik twaalf foto's: beelden waar een verhaal aan vastzat of die juist een verhaal opriepen. Zo ontstond een Indisch dozijn. Elke foto vertelt iets over de levens van mijn familieleden en over

hun keuzes en mogelijkheden in die tijd, eind negentiende, begin twintigste eeuw, in Indië en daarna in Nederland. De verhalen schreef ik op basis van historische bronnen en familievertellingen, en waar de feiten en verhalen ontbraken, kleurde ik in zoals het gegaan zou kunnen zijn.

In veel familiegeschiedenissen duiken verschillende versies op van een gebeurtenis of levensloop. In mijn familie is dat niet anders. Zo is er het verhaal van een van de vroegste vrouwen in onze Indische lijn: Marianne. Over haar gaan twee verhalen: het ene is sprookjesachtig, het andere ontluisterend. In het sprookje is ze een prinses van lokale adel die haar hart verloor aan een Franse sergeant die later landheer werd. Hij beantwoordde haar liefde en samen kregen ze twee kinderen. Maar haar familie duldde de relatie niet en vermoordde haar door middel van vergiftiging. In de andere versie was Marianne een Javaanse met Cambodjaanse wortels, ooit tot slaaf gemaakt, en werd ze de huishoudster van een Franse sergeant met wie ze twee kinderen kreeg. Toen ze overbodig werd, schoof hij haar aan de kant. Niemand weet wanneer ze stierf of waar haar graf is. De twee verhalen over Marianne leven voort in onze familie en misschien is er van beide iets waar. Gelet op wat van haar bewaard is gebleven, lijkt mij de laatste versie de meest waarschijnlijke. Het is verleidelijk om een familiegeschiedenis te verzachten, om liever te geloven in prinsessen met Javaans bloed dan in vrouwen die werden onderdrukt door je voorvaders. De waarheid is soms ongemakkelijk en pijnlijk, maar ergens moet je beginnen met kijken. Voor mij begon dat bij haar, bij Marianne. En vanaf daar volg ik Louisa, Madeleine, Jeanne en Poppie,

de vier generaties vrouwen die de rode draad vormen in dit boek over de Indische tak.

Ik wil graag een aantal mensen bedanken. Allereerst Vilan van de Loo van de Indische Schrijfschool. Ze begeleidde me ruim een jaar bij het schrijven van dit boek. Ze bracht structuur om te kunnen beginnen, voegde uitgebreide Indische kennis toe en stelde prikkelende vragen. Haar directheid, humor en inlevingsvermogen zorgden voor openheid en reflectie. Na ons gesprek kon ik weer verder, met meer inzicht en moed om te schrijven.

Dank aan mijn lieve familie voor alle betrokkenheid en steun. Aan de kinderen van tante Robine, voor hun gastvrijheid en het delen van verhalen en foto's. Dank in het bijzonder aan Patricia en haar broers, die me het Indische kistje van hun vader toevertrouwden, vol brieven en foto's die onmisbaar bleken voor mijn onderzoek. Dank aan mijn nichtje Janne. Zij legde de basis voor de stamboom van de Indische vrouwenlijn. We kijken vanuit onze eigen generatie en soms met een andere blik naar onze familiegeschiedenis, maar delen de liefde voor de Indische verhalen. Hans dank ik voor zijn onvoorwaardelijke steun. Hij hielp me tijd te maken om te schrijven, moedigde me aan, luisterde en dacht mee over de verhalen, zonder ooit een verhaal vooraf te mogen lezen. Dank aan mijn moeder Pamela. Ze was betrokken en misschien ook een beetje huiverig voor de verhalen die ik schreef over haar familie. Van mijn moeder kreeg ik vele foto's en brieven, die heel veel betekenis kregen en het beeld compleet maakten. In de periode dat ik aan mijn boek werkte, overleed ze. Het schrijven bracht me nog dicht bij haar.

Het leren kennen van mijn familiegeschiedenis hielp om me te verhouden tot het koloniale en Indische verleden van de familie, en te begrijpen wat daarvan nog resoneert in mijn eigen leven. Wat me bezighield tijdens het schrijven, was de eenvoudige vraag: wie zijn deze mensen en wat verbindt hen met elkaar, en met mij? Hoe werkten de dynamieken binnen deze familie? Mijn drijfveer lag niet in het willen vastleggen van de volledige familiegeschiedenis, maar in het vinden van een weg door de stroom van hun verhalen.

1

Vier generaties vrouwen

Soerabaja, 1909

Wat vrouwen binnen families doorgeven, gaat verder dan uiterlijke kenmerken. Naast zorg en liefde geven ze gewoontes, verwachtingen en ongeschreven regels mee. Vaak als moeder, maar ook als dochter, zus en tante. Hoe je omgaat met moeilijkheden, hoe je je gedraagt in gezelschap en of je je aanpast of juist grenzen opzoekt. Iedere generatie bouwt voort op wat de vorige heeft gedragen, doorstaan of in beweging heeft gezet. Wat de één nog niet mocht, werd voor de volgende soms mogelijk.

Kijkend naar deze familiefoto met vier generaties vrouwen, vraag ik me af wat er door deze vrouwen allemaal is doorgegeven. Van kind op kind en uiteindelijk op mij. Welke gebruiken zijn bij ze blijven hangen, welke keuzes zijn overgenomen? Wat vertellen hun kleding, haardracht en de manier waarop ze kijken over wie ze waren en hoe zij zich tot hun tijd en omgeving verhielden?

Louisa, Madeleine, Jeanne en Poppie behoren tot de generaties vrouwen voor mij. Ze waren mijn bet-betovergrootmoeder, betovergrootmoeder, overgrootmoeder en oudtante. Alle vier zijn ze geboren op Java, de oudste in 1829, de jongste in 1904. Ze zijn met elkaar verbonden in de families Deschaux, Wiemans en Haighton, het resultaat van twee werelden die samenkwamen: oost en west. Hun uiterlijk veranderde met elke generatie, van donker naar licht, van Javaans naar Europees. De oudste vrouw, mijn bet-betovergrootmoeder Louisa, heeft een onmiskenbaar Indisch voorkomen. Bij haar achterkleindochter Poppie is haar Indische afkomst nog zichtbaar, maar haar uiterlijk is vooral Europees.

De koloniale samenleving in Indië bepaalde hun plek, hun kansen en hun beperkingen. Ze hadden alle vier het

geluk als kind erkend te zijn door hun Europese vader, wat hun enige status gaf en een toekomst buiten de kampong. Deze bevoorrechte positie opende deuren naar sociale kringen die kansen boden op een goed huwelijk en soms zelfs toegang tot onderwijs, afhankelijk van de tijd waarin ze leefden.

Louisa

Louisa werd in 1829 in Pandeglang geboren als dochter van een Europees-Franse sergeant en een Javaans-Cambodjaanse vrouw: de inlandse vrouw Marianne NN. NN staat voor ‘nomen nescio’, Latijn voor ‘naam onbekend’. Marianne droeg een Europese voornaam, wat erop wijst dat ze bekeerd was tot het christendom. Zo’n bekering betekende vaak een groot offer, maar was voor haarzelf en haar erkende kinderen van groot belang in de koloniale samenleving. Marianne woonde samen met Louisa’s vader in de kazerne in Pandeglang. Ze was zeer waarschijnlijk een *njai*: zijn inheemse huishoudster, minnares en de moeder van hun twee kinderen, zonder enige juridische status. Hoe haar leven verliep en wanneer ze is overleden, weten we niet. Wel is bekend dat Louisa’s vader in 1842 met een Europese vrouw trouwde en met haar een gezin startte. Tegen die tijd had hij het leger verlaten en bezat hij het landgoed Tjikando Lilir. Mogelijk was dat ook het moment dat Marianne uit beeld verdween. Voor haar was er geen plaats meer in het gezin en in het leven van haar kinderen.

Mariannes dochter Louisa werd geboren in een tijd waarin meisjes nauwelijks onderwijs kregen, maar dankzij haar afkomst kreeg ze thuis toch een vorm van scholing. Als dochter van een Europese landgoedeigenaar profiteerde ze van haar sociale klasse. Louisa kreeg mee hoe je je hoorde

te gedragen en hoe je een huishouden leidde. Niet door zelf schoon te maken of te koken - daar waren inlandse bedienden voor - maar als toekomstige *njonja rumah*, vrouw des huizes. Louisa werd op veertienjarige leeftijd naar een eliteschool in Frankrijk gestuurd, ver weg van huis en haar vertrouwde land. Ze leerde vloeiend lezen en schrijven in het Frans. Die opleiding en buitenlandse ervaring gaven haar precies de beschaving die van een toekomstige echtgenote in Europese kringen werd verwacht. Zeer waarschijnlijk ontmoette ze in Frankrijk haar toekomstige echtgenoot Jean Deschaux.

Op de foto is Louisa vierentachtig jaar oud. Ze draagt een lange sarong met daarop een katoenen *kabaja* (jasje), vastgezet met een elegante broche. Ze is omringd door haar dochter, kleindochter en achterkleindochter. Haar verbeterde blik ontwijkt de camera. Op de weinige foto's die van haar bewaard zijn gebleven, zie ik diezelfde trekken. Haar gezichtsuitdrukking doet vermoeden dat ze een moeilijk leven heeft gehad.

Madeleine

Louisa kreeg acht kinderen: vier zonen en vier dochters. Haar oudste zoon en jongste dochter stierven voor hun tweede levensjaar. Madeleine, geboren in 1858 in Batavia, was het vijfde kind van Louisa en Jean. Ze groeide grotendeels op zonder haar vader, Jean overleed toen zij pas vier jaar oud was. Van jongs af aan had Madeleine gezien hoe haar moeder Louisa het als weduwe in haar eentje rooide. Tijdens Madeleines jeugd begon er langzaam iets te veranderen in de mogelijkheden voor ontwikkeling en ontplooiing, vooral voor meisjes. De zusters Ursulinen vestigden zich rond 1860 in Batavia en Malang. Niet alleen

om te bekeren, maar ook om te onderwijzen. Ze richtten elitescholen op, gericht op westers onderwijs. Daar werd lezen, schrijven, rekenen en godsdienst onderwezen, met strakke discipline en stevige katholieke waarden. De vrouw werd gezien als de steunpilaar van het gezin, als iemand die gelovig, fatsoenlijk en trouw was en een toegewijde echtgenote en moeder. Aan dat beeld moest Madeleine als meisje gaan voldoen.

Op de foto draagt Madeleine, hier vijftig jaar oud, een reformjurk: een wijdvallend model dat het lichaam nauwelijks accentueert en prettig was voor het tropische klimaat. Deze jurk, verbonden aan de opkomende emancipatiebeweging, gaf vrouwen meer bewegingsvrijheid en comfort. Door haar keuze laat Madeleine zien dat ze openstond voor verandering. Ook op andere foto's valt haar uitgesproken, soms rebelse kledingstijl op. Het onderstreept haar vooruitstrevende blik en haar stevige rol binnen de familie. Ze stond bekend als stabiel en uitgesproken, maar wist altijd binnen de grenzen te blijven van wat gold als 'gepast'. Dat ze voor dit generatieportret de reformjurk draagt, zegt eigenlijk alles.

Jeanne

Bij Madeleine en haar dochter Jeanne is duidelijk te zien hoe verschillend ze zijn. Jeanne, op de foto negenentwintig jaar, is gekleed in een keurige, witte Victoriaanse blouse met een korset en een zwarte hoepelrok. Ze straalt een bepaalde gereserveerdheid uit. In de familie stond ze bekend als een bescheiden, beheerste vrouw die zich liever op de achtergrond hield. Haar conservatieve kledingstijl laat zien hoe ze vasthield aan de Europese tradities waarin ze op dat moment leefde en waarin ze was grootgebracht. Ze voelde

zich meer Europees dan Indisch. Jeanne, in 1880 geboren in Soerabaja, volgde als kind lessen aan een Europeesche Lagere School. Deze scholen waren oorspronkelijk alleen bedoeld voor Europese kinderen, maar vanaf 1903 kregen ook kinderen van gegoede inheemse en Chinese families toegang. Ze volgde er een lesprogramma dat sterk leek op het basisonderwijs in Nederland. Het gaf haar een degelijke basis en bracht haar dichterbij de Europese leefwereld. Maar ook voor Jeanne bleef het onderwijs vooral gericht op haar toekomstige rol als moeder en echtgenote.

Ten tijde van deze foto, rond 1909, begon er in Europa van alles te schuiven op het gebied van vrouwenrechten, en ook in Nederlands-Indië begon daar iets van door te klinken. In vrouwenbladen en kranten verschenen artikelen over opvoeding, onderwijs en zelfstandigheid. Er ontstonden netwerken van vooral Europese vrouwen die zich uitspraken over de positie van de vrouw. Dit gedachtegoed vond ook langzaam haar weg naar de kolonie, vooral binnen Europese gemeenschappen. Charlotte Jacobs, de oudere zus van Aletta, had zich in Batavia gevestigd. In 1892 opende ze er een apotheek en nam, als statement, alleen vrouwen in dienst. Samen met schrijfster Marie van Zeggelen richtte ze een lokale afdeling op van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, terwijl in de kolonie nog niemand stemrecht had. Vrouwen niet en mannen evenmin. Wie ook haar stem liet horen, was Kartini, een jonge Javaanse vrouw van adel die in haar brieven pleitte voor beter onderwijs en meer ruimte voor Javaanse meisjes om hun eigen weg te kiezen. Haar brieven verschenen na haar dood in 1911 en voedden, ook buiten Java, het debat over de positie van inheemse meisjes.

In mijn zoektocht naar mijn familie stuitte ik op brieven en artikelen van een ver familielid aan de andere kant van de wereld: Elise Adelaide Haighton. Een uitgesproken vrouw, bevriend met de zussen Jacobs, die zich inzette voor vrouwenrechten. Ze schreef, publiceerde en provoceerde waar nodig. Ik stel me voor dat haar ideeën en woorden, ondanks de afstand, zijn doorgedrongen tot familieleden in Indië. Spraken Madeleine en Jeanne over haar, fluisterend? Of lieten ze haar ideeën liever rusten, omdat ze botsten met hun dagelijks leven in Indië?

Poppie

Voor Madeleine en Jeanne waren de mogelijkheden om zich te ontwikkelen en een eigen weg te kiezen nog beperkt, maar voor Poppie kwam daar geleidelijk verandering in. Ze kreeg toegang tot degelijk voortgezet onderwijs en had meer uitzicht op economische zelfstandigheid.

Op de foto lijkt Poppie uit te stralen dat ze de kansen voelt die voor haar in het verschiet liggen. Ze kijkt verwachtingsvol de camera in, haar hand rustend op de schoot van haar overgrootmoeder Louisa. Ze was vertrouwd met haar. Op het moment van de foto zal Poppie zes jaar oud zijn geweest. Ze is gekleed in een stijl en kleur die geliefd was bij Europese families: een jurkje met een kraag, laarsjes en twee strikjes in haar lange haren. Alles in het wit. Poppie voldeed aan het beeld van haar tijd, zoals het volgens Europese regels en tradities hoorde. En tegelijk stond ze aan het begin van iets nieuws. Ze had uitzicht op meer perspectief en meer vrijheid, op een ander leven dan dat van haar voormoeders.